

פרשת קרח: האם חובה להתפלל במניין

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה (טז, כא), על חטא קורח ועדתו ורצון הקב"ה לכלות את העם, ועל תגובת משה: "הַבְּדִלּוֹ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם כְּרֹגֶעַ. וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ... הָאִישׁ אֲחֵד יִחְטֹא וְעַל כָּל-הָעֵדָה תִּקְצָץ". **הרמב"ן** (שם) הקשה, אם רק קרח והאנשים סביבו חטאו, מדוע חשב בכלל הקב"ה לכלות את כל עם ישראל? הוא לא קיבל את טענת **רבינו חננאל** שהקב"ה רצה לכלות רק את קרח והאנשים שעִימו, שכן לא שייך לקרוא למספר מועט של אנשים 'עדה'.

משום כך פירש, שאמנם בתחילה היה לב עם ישראל אחר משה ואהרן, אך כאשר טען קרח שיחזיר את עבודת המקדש מהכהנים והלוויים אל הבכורות, ולמעשה כוונתו לקנא לכבוד כל עם ישראל, מצא הדבר חן בעיניהם, הרהרו אחרי משה ואהרן ורצו כולם בהצלחת קרח. ועל אף שלא עשו מעשה בפועל, כיוון שרצו בהצלחת קרח נגד משה ואהרן, ראוי היה שיתחייבו מיתה, כמהרהר אחר הנביא. משום כך טענו משה ואהרן, שקרח הוא המסית המרכזי, ולכן רק הוא צריך להיענש. ובלשונו:

"וכתב רבינו חננאל הבדלו מתוך העדה הזאת, עדת קרח ולא עדת בני ישראל... ואינם נכונים, כי לא היה ראוי לומר על קרח דתן ואבירים שלשה אנשים "הבדלו מתוך העדה" כי אינם עדה... אבל הטעם... קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא, וייטב הדבר בעיניהם ונקהל כלם לראות אולי יישר בעיני האלהים ותשוב העבודה לבכוריהם, והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם... ומשה ואהרן למדו עליהם זכות, שלא חטא במעשה אלא קרח."

נראה שבניגוד לדברי הרמב"ן, הגמרא במסכת ברכות (כא ע"ב) מבינה שאכן 'העדה' מתייחסת לעדת קרח בלבד, שמנו עשרה אנשים בלבד, וכשם שעדת המרגלים היו עשרה בלבד. מתוך פסוקים אלו ופסוק נוסף ("ונקדשתי בתוך בני ישראל"), לומדת הגמרא שדברים שבקדושה חייבים עשרה, דהיינו מניין. בעקבות כך נעסוק השבוע במחלוקת הפוסקים שראינו בעבר בקצרה, האם חובה להתפלל במניין. נראה את הראיות לכל צד, ואת ההשלכות ממחלוקת זו.

הליכה ארבעה מיל

הגמרא במסכת פסחים (מו ע"א) מביאה שלושה דברים שחובה ללכת בשבילם ארבעה מילים (או מיל בהליכתו לאחר); לגבל, לתפילה ולנטילת ידיים. מוסכם למדיי בראשונים, שלגבל היינו לצורך הפרשת עיסה בטהרה, שאם יש אדם טמא ויש מקווה במרחק ארבעה מילים, הוא צריך ללכת לטבול כליו כדי שלא יעשה את עיסתו בטומאה. עוד מוסכם למדיי, שנטילת ידיים היינו לסעודה, שיש ללכת שיעור זה כדי להימנע מאכילה ללא נטילה. נחלקו הראשונים, מה היא התפילה שמציינת הגמרא:

א. **הערוך** (תוספות שם) ו**הרמב"ם** (תפילה ד, ב) פירשו שכשם שלגבל ולנטילת ידיים עוסקים בענייני טהרה, כך דבריה של הגמרא על תפילה עוסקת בענייני טהרה. וכוונתה להורות, שהידוע שיש מים לנטילה לפני התפילה במרחק ארבעה מילים, חייב ללכת לשם על מנת ליטול ידיו, שכן זו אחת מחובות התפילה. כך עולה גם מדברי הגמרא בברכות (טו ע"א) הכותבת שעל אף שרב חסדא קילל מי שמחפש מים על מנת לרחוץ ידיו, קילל רק מי שמחפש בזמן שצריך לקרוא קריאת שמע, אך לא מי שמחפש לפני התפילה. ב. **התוספות** (ברכות שם, ד"ה אמאן) ו**רש"י** (שם, ד"ה) חלקו ופירשו, שכוונת הגמרא בפסחים להורות שבמקרה בו יש תפילה במניין, יש ללכת מרחק זה כדי להיות חלק מתפילה זו, וכן פסק **השולחן ערוך** (או"ח צ, טז). הם סברו שיש לגרוס אחרת בדברי הגמרא בברכות, וטענו שרב חסדא קילל גם את המחפש מים לנטילה בזמן תפילה, שכן כשם שבסברא אין לחפש אחר מים בזמן קריאת שמע שמא יעבור זמן קריאתה, כך אין לחפש מים בזמן תפילה, שמא יעבור זמנה. ובלשונו:

"ויש ספרים דגרסי הני מילי לקריאת שמע, אבל לתפילה לא, דקאמר ריש לקיש (פסחים דף מו.) לגבל ולתפילה ד' מילין. ונראה דלא גרסין ליה, דהוא הדין לענין צלותא נמי מטעם שלא יעבור זמן תפילה, דמאי שנא קריאת שמע מתפילה. וגם יש לקמן פרק מי שמתו בטלוה לנטילותא כדרב חסדא, דלייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, ומדלא הזכיר שם קריאת שמע משמע דבכל ענין מותר. וההיא דריש לקיש דאמר ולתפילה ד' מילין, פירש רש"י להתפלל שם במניין."

כפי שהעיר **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה ב, טז), מדבריהם עולה שחובה להתפלל במניין, שכן אם תפילה במניין הייתה מצווה מן המובחר בלבד, לא מסתבר שיש ללכת למענה ארבעה מילים. מדברי הרמב"ם לעומת זאת ייתכן, שהבין שיש עניין ומצווה להתפלל במניין, אך אין בכך חובה גמורה. כהבנה זו עולה גם מדברי הגמרא במסכת ברכות (ז ע"ב) הכותבת, שרב נחמן לא כינס עשרה לתפילה בביתו כיוון שהיה בכך טורח. אם היה בכך חובה גמורה, לא מסתבר שהיה נמנע רק משום הטורח.

תפילה במקום לימוד

לכאורה סתירה להבנה בדברי הרמב"ם, יש בסוגיה שראינו בעבר (בלק שנה ח') אודות כמה להחשיב תפילה במקום לימוד. כפי שראינו, הגמרא במסכת ברכות (ח ע"א) מספרת, שלמרות שהיו בטבריה שלושה עשר בתי כנסת, בכל זאת רב אמי ורב אסי היו מתפללים בין העמודים במקום בו היו לומדים. נחלקו הראשונים, באיזו מקרה מדובר:

א. **רבינו יונה** (ד ע"א בדה"ר) כתב בשם **רבי צרפת**, שלמרות שבעקבות כך שהיו מתפללים במקום בו היו לומדים לא היו מתפללים במניין, בכל זאת, עדיפה תפילה במקום שלומדים. יוצא בפשטות מדבריהם, שתפילה במניין אינה חובה, שכן על אף שיש מצווה להתפלל במקום בו לומדים, וודאי שלא מדובר בחובה גמורה אלא במעלה, ואם תפילה במניין הייתה חובה גמורה, לא הייתה נדחית מפני מעלה בלבד.

ב. **הרמב"ם** (תפילה ח, ג) חלק וסבר, שהעדיפו תפילה במקום בו למדו, רק בתנאי שהיה שם מניין. אם כן, מה החידוש שהעדיפו תפילה זו מתפילה בבית כנסת? יישוב רבינו יונה (שם), שעל אף שבבית כנסת היה רוב עם, ומצווה להתפלל ברוב עם, המעלה להתפלל במקום בו לומדים גוברת. ייתכן שהרמב"ם סבר, שתפילה במניין היא חובה, ולכן גוברת על תפילה במקום הלימוד ללא מניין. אולם מסתבר שסבר שהיא רק מעלה, ובכל זאת מעלה זו גוברת על מעלת תפילה במקום הלימוד. ובלשונו:

"תפילת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור... בית המדרש גדול מבית הכנסת, וחכמים גדולים אף על פי שהיו להם בעירם בתי כנסיות הרבה, לא היו מתפללים אלא במקום שהיו עוסקים שם בתורה, והוא שיתפלל שם תפילת הציבור."

ראשונים נוספים מהם עולה שתפילה במניין אינה חובה, הם הרמב"ן והרשב"א. הגמרא במסכת ברכות (כ"ב ע"ב) כותבת, שבמקרה בו אדם הגיע לבית הכנסת וגילה שהציבור כבר באמצע תפילת שמונה עשרה, אם יכול להתחיל את תפילתו ולסיימה קודם שהציבור יגיע לקדושה ומודים, יתחיל תפילתו, ואם לאו, ימתין עד שיאמר הציבור קטעים אלו. והוסיפו התוספות (שם), שעל אף שגם כאשר הוא מתפלל יכול לשתוק ולהקשיב לקדושה ומודים מדין 'שומע כעונה', בכל זאת עדיפה אמירה בפה ממש.

בצרור החיים (טעויות בתפילה, ס' יג) כתב בשם רבו **הרשב"א** שהורה בשם **הרמב"ן**, שבמקרה בו אדם רוצה להתפלל מיד ולא להמתין עד לשמיעת קדיש וקדושה, הוא יכול להתפלל ברחבת בית הכנסת. ונימקו, שהרי אם היה רוצה מראש ללכת להתפלל בביתו, היה ראוי לעשות כך, אם כן בוודאי שיכול להתפלל ברחבה. ומדוע יכול מראש להתפלל בבית? והרי יש חובה להתפלל במניין. אלא שיש בכך מצווה, שכן שומעים קדיש וקדושה ותפילת הציבור נשמעת יותר, אך אין בכך חובה.

השלכות באחרונים

כפי שראינו לעיל, בפשטות **השולחן ערוך** סבר שתפילה במניין היא חובה, שכן פסק כדעת רש"י ותוספות, שיש ללכת ד' מילים כדי להתפלל במניין. ועל אף שבסימן צ' כתב **'שתדל** אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור', משמע שאינה חובה גמורה, אלא מצווה מהמובחר, ניתן לדחות דיוק זה¹. אולם, לא כל האחרונים הסכימו לשיטתו, ויש לכך מספר נפקא מינות:

א. **עירובין לצורך מצווה**: כפי שראינו בעבר, בשבת מותר לאדם ללכת מחוץ לעירו אלפיים אמה בלבד, גם אם לא נושא חפץ בכיסו. אמנם הגמרא במסכת עירובין (פ"ב ע"א) כותבת, שניתן להגדיל את תחום ההליכה, באמצעות הנחת עירובי תחומין, אך היתר זה נאמר רק לדבר מצווה. בביאור המושג 'מצווה' כתבו השולחן ערוך והרמ"א (ט"ו, א), שאפילו הגדלת התחום לצורך טיול שבת או הליכה לקבל פני רבו נחשבים כמקום מצווה. מה הדין לגבי תפילה במניין? נחלקו האחרונים.

לדעת **המגן אברהם** (שם, ב), מדובר במצווה שמותר לערב בשבילה, שהרי ראינו שיש ללכת ד' מילין לצורך תפילה במניין. לעומת זאת **החוות יאיר** (ס' קטו) חלק וסבר, שאין לעשות עירובין כדי שניתן יהיה להתפלל במניין, שכן למרות שיש בכך מצווה, אין בה חיוב. והוסיף, שאין קושיה על דבריו מהגמרא במסכת ברכות המספרת שרבי אליעזר שחרר את עבדו לצורך תפילה במניין, שכן יש מעלה בקידוש ה' בציבור שבשבילו הותר שחרור העבד, אך אין בכך חובה. ובלשונו:

"מכל מקום, הרי גם להתפלל בעשרה אינו מצוה כולי האי, ובמהרי"ל הלכות עירובין גבי אין מערבין רק לדבר מצוה דלהתפלל בעשרה קיל מלילך למשתה נישואין. וחלילה לנו למעט במצוות עשה של ונקדשתי בתוך בני ישראל, שהוא קדיש וברכו בעשרה ובשכר אמנה ועניית אמן יהא רבא, עם כל זה אינו מצוות עשה דרמיה עליה, גם לא נתבטל אם יעמוד חוצה. ולכן אין ללמוד מהא דבגמ' ברכות דרבי אליעזר... שהוא קידוש השם ברבים, ואם לא שחררו היה בטל המצווה מכל הרבים ההם."

עם זאת יש להעיר, שגם לדעת המגן אברהם שיש חיוב להתפלל במניין, בכל זאת בוודאי שישנם מצוות חשובות יותר שיכולות לדחות מצווה זו. משום כך לדוגמא פסק (סו, יב) שעדיפה תפילת שמונה עשרה עם תפילין ביחיד מאשר תפילה במניין, שכן אם עדיף לסמוך גאולה לתפילה מתפילה במניין, ותפילה עם תפילין עדיפה מסמיכת גאולה (ולכן מי שהזדמנו לו תפילין בין גאולה לתפילה יניח אותם), ממילא בוודאי שתפילה עם תפילין עדיפה מתפילה במניין.

ב. **תפילה ביחיד**: הגמרא במסכת ברכות (ל"ד ע"ב) כותבת, שיש לכוון בכל תפילת שמונה עשרה, אולם יש ייחודיות לברכה הראשונה, שמי שלא כיוון בה צריך לחזור ולהתפלל. **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ ג, ז) כתב, שבמקרה בו אדם מצליח להתכוון בציבור בברכה ראשונה, לא יתפלל בביתו ביחידות גם אם מרגיש שמתפלל שם יותר טוב, שכן תפילה במניין היא חובה. והוסיף, שחובה על אדם לדאוג שיהיה הסיכוי הרב ביותר שתפילתו תתקבל, והסיכוי לכך גדל כאשר מתפלל במניין.

בשו"ת **אור לציון** (ב, ז) חלק וסבר, שתפילה בכוונה ביחיד, עדיפה מאשר תפילה בציבור, ולכן הרוצה להתפלל ביחיד בכוונה עדיף שיעשה כך מאשר שיתפלל בציבור (ובלבד שלא יעשה כך באופן קבוע). ייתכן שהבין שתפילה במניין אינה חובה, ולכן תפילה בכוונה עדיפה על תפילה במניין. עם זאת, ייתכן שסבר שתפילה במניין חובה, אלא שמצוותה פחותה מאשר תפילה בכוונה. ובלשונו:

"שאלה, מי שהתפילה בציבור מפריעה לו להתפלל בכוונה, האם יכול להתפלל ביחידות כדי להתפלל בכוונה. תשובה, תפילה בכוונה וביחידות עדיפה מתפילה בציבור שלא בכוונה, אולם אין לנהוג כך אלא באקראי (= שלא ילמדו ממנו רבים לעשות כך), ואין לאדם להרגיל עצמו להתפלל ביחידות מטעם זה."

ג. **תפילה לפני הזמן**: הגמרא במסכת ברכות, מביאה מחלוקת תנאים מתי זמן תפילה. מכל מקום, מוסכם למדיי שתפילה קודם נץ החמה היא רק בדיעבד. מה הדין כאשר יש בפני האדם שתי ברירות, תפילה קודם הזמן במניין, או תפילה בזמן ביחידות? **הרב עובדיה** (יביע אומר א"ח ט, קח) הבין, שעדיף להתפלל ביחידות. **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ א"ח ד, י) ו**המנחת יצחק** (ט, ט) חלקו וסברו שעדיפה תפילה במניין, למרות שזמן התפילה רק בדיעבד.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ לדוגמא המנחת יצחק שסבר שתפילה במניין חובה, טען שהמילה 'שתדל', אינה מתייחסת לחיוב תפילה בעשרה, אלא לחובת בית כנסת. דהיינו, חובה להתפלל בעשרה, וישתדל האדם שתפילה זו תהיה בבית כנסת דווקא ולא בביתו למשל, בגלל מעלת הבית כנסת. הרב משה פיינשטיין צעד בכיוון שונה, וכתב שגם לשון 'שתדל' יכול לעיתים לשמש כבלשון חיוב. והסיבה שהשולחן ערוך לא נקט בלשון חד משמעית, שכן יש עוד טרחות שמחמתן פטורים מללכת לתפילה במניין, ועל כך כתב השולחן ערוך שישתדל שלא להורות לעצמו קולא בעניין זה.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף? ניתן במייל: tora2338@gmail.com או באפליקציה 'הלכה בפרשה'.